

ik tal van artikelen noodig zou hebben, om aan deze gewichtige quaesties alle recht te doen wederen. Daarom bepaal ik mij tot de opname van dit beginselprogramma, dat ongetwijfeld getuigenis aflegt van heider sociaal inzicht, en van een ernstig streven om mede te werken tot het herstel van den socialen vrede. Wellicht vind ik gelegenheid om spoedig, misschien de volgende week, nog een korte beschouwing aan bovenstaande toe te voegen.

K. D.

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

XIX.

Nog meer verwarring.

Met een goede bedoeling had dus de kerk der middeleeuwen het edele, in den ouden Griekschen cultuur-tuin gegroeid was, zichzelf toegeëigend en verorberd.

Bijzonder goed „bekomen” is haar deze maaltijd van uitheemsche vruchten niet, maar de eigen hof leverde niets op.

En bovendien, het middeleeuwsch systeem bracht mede, dat de kerk als een groot gezins-moeder alles zelf bereedde. Niemand mocht een vinger in de asch steken, zonder haar toestemming. Alle cultuur stond onder haar bescherming. Tegen de machtige muren van de gothische kathedraal bouwde men de winkels en pothuizen, en het zag er soms naar uit alsof de kerk zelf aan haar menschen komenswaren en linten verkocht.

Tot de stalletjes, die als onnoozele kiekens onder de rousachtige vleugels der kerk werden gekoesterd, behoorde nu ook de afdeeling: Wijsbegeerte.

Maar begrijp het goed.

Men gebruikte den naam wijsbegeerte met een bijna speelsche vrijmoedigheid in een dubbele betekenissen.

Aan den éenen kant diende het woord wijsbegeerte als een soort siertitel voor de heele theologische wetenschap. Dit was de philosophia divina (goddelijke). Daar werd dus het woord filosofie in oneigenlijken zin gebruikt.

En aan den anderen kant gold als wijsbegeerte wat wij nu als een onderdeel der wijsbegeerte beschouwen, namelijk de logica of dialectiek.

De oer-echte wijsbegeerte, zooals de Grieken, die hadden bedoeld en opgebouwd, bestond dus onder de kerkheerschappij niet.

Er was niet veel meer dan een verschrompeld restje van de vroegere glorieuse cultuur-wetenschap.

Men had de filosofie ingedeeld bij de zoogenaamde artes liberales, of vrije kunsten, welke weer gesplitst waren in twee groepen.

De eerste groep heette het trivium (driesprong), een uitdrukking, waarschijnlijk overgenomen uit de schoolgewoonten der Romeinen, die het elementaire onderwijs, op straat of in marktten aan het volk gegeven (op de manier als thans populaire lekkernijen verkrijgbaar zijn bij een zuur kraampje), de triviale wetenschap noemden.

Hiertoe behoorden: kennis van de taal (grammatica), denk-kunst (dialectiek) en praatkunst (rhetorica).

Later kwam daarbij nog een tweede groep van vakken: het quadrivium (viersprong), bevattende: wiskunde (arithmetica), aardmeetkunde (geometrie), sterrenkunde (astronomie) en muziek.

Al deze vakken werden door Cassiodorus in één leerboek saamgeperst en als handboek gebruikt in de kloosters en op de domscholen, tot het inpompen van algemeene-ontwikkelings-kennis, en als voorbereiding (propaedeuse) voor de studie der godgeleerdheid.

Men begrijpt, dat er op deze manier voor een groeien uit eigen levenswortel geen schijn van kans was.

Het was prutswerk.

••

Toen kwam de nieuwe eeuw, met haar geweldige omwentelingskracht op het gebied van wetenschap en geloof.

De verovering van Konstantinopel door de Turken (1453) was oorzaak, dat een heele hoop Grieksche geleerden naar Italië vluchtten.

Als hijen zwermden ze uit over de Westersche velden en legden daar den meegebrachten cultuurhoning neer.

De renaissance (Wedergeboorte van de cultuur) deed haar intocht, en als gevolg daarvan het humanisme.

De „grootte” gebeurtenis.

Maar een echte wijsgeerige herleving was dit niet.

De renaissance behoorde meer tot het terrein der kunst dan dat van het puur filosofisch denk-streven.

Wél brachten de Grieksche cultuurmensen vele vergeten schatten der oude klassieke mede, maar deze werden gebruikt tot letterkundige en aesthetische ontwikkeling.

Ook de wijsbegeerte van Plato, die als een prachtige ster aan den Italiaanschen hemel opging, bracht geen nieuw licht in de filosofische denkwereld.

De kerk der middeleeuwen had, gelijk Dr Kuiper het drastisch uitdrukt (Encycl. I), Aristoteles gespannen voor de zegel van Christus, maar aan een dergelijke exploitatie van Plato dacht de kerk der reformatie-eeuw niet.

Trouwens — de verhouding der nieuwe cultuur-

den eisch van onze eeuw, ziedaar wat onze geestverwanten willen.

We aanvaarden dus den toestand gelijk die is.

We aanvaarden onze Grondwet, mits men er ons het recht tot herziening niet ontsijde.

We aanvaarden de Katholieke en Liberale elementen, als recht hebbend op inwerking bij de nieuwe vorming van onzen volksgeest, mits men ons element, het nationaal gereformeerde, niet moedwillig en hooghartig bij de nieuwe volksmenging buitensluit.

Onzes inziens mag bij zoo betekenend verschil tusschen de drie samenstellende deelen van ons volksleven, aan geen dier drie een uitsluitende macht door den geest der Landsvetten gegeven worden, en moeten alle elementen, uit besef van recht en waardigheid, voorspand sterven naar die volstrekte onzijdigheid, waardoor het elk element mogelijk wordt, zijn vollen invloed te oefenen.

Men geve, en aan het Christelijk-nationaal en aan het Katholieke, en aan het Liberale deel onzes volks een gelijk terrein en volle vrijheid om zich te ontwikkelen, dan zal de wortel der bitterheid zijn uitgerukt, de politieke dampkring gezuiverd worden, en een strijd van zedelijke krachten in de plaats treden van het factie-gekkibel, dat ons rusteloos plaagt en kwelt, zonder ons de oplossing van het vraagstuk nader te brengen.

„Gelijk recht voor ALLEN” is in de verwarring van ons Staatsleven de eisch, waarin alle richtingen elkaar ontmoeten kunnen.

Nu deed zich vooral na het afsterven van Groen van Prinsterer en door de opgewekte stenoning van het Volkspetitionnement de behoefte gevoelen aan een systematische toelichting van het Program.

Deze werd in De Standaard gegeven. En het lijvige boekdeel, dat als „Ons Program” verscheen, bevat een herdruk dezer courant-artikelen, gesorteerd, geparagrafeerd en geregistreerd, met het tweeledige doel, om aan wie van Anti-revolutionairen huize is, de welgegrondheid, den samenhang en de profijtbaarheid voor het leven van zijn politieke geloofsartikelen te toonen, en om aan dengeen, die van andere herkomst zijn mocht, het lichter te maken, dat hij ons streven en bedoelen versta.

Nadrukkelijk evenwel verklaart de schrijver, dat hij op dezen herdruk niet den jk wil gezet zien van éénig geldende of alléén rechtzinnige uiteenzetting der Anti-revolutionaire leer. Veel eer speelt hij niemand dan zichzelf voor wat hij neerschreef aansprakelijk, en voegt hij er ten overvloede aan toe, dat de aaneensluiting van de Kiesverenigingen op het Program, en niet op deze toelichting moet volgen.

beweging tot de kerk, die eerst een onschuldig, vriendelijk karakter droeg, werd aldaar gespannen, vijandig.

Het humanisme ontstond.

Dit humanisme was de poging de klassieke beschaving der oude Hellenistische wereld te laten heerschen over de christelijk-religieuze opvoeding, en (precies op de manier van het Nederlandsch liberalisme) alzoo den mensch te vormen tot een vrijdenkend, zelfstandig, individu.

Plastisch mooi beschrijft Dr Kuiper dezen overgang: „De renaissance had het oude klassieke leven gealvaniseerd (electrisch gloeiend gemaakt), maar eerst in het Humanisme herleefde het oude paganistische beginsel. Het spel, in de 14de eeuw, vooral in Italië, met de reliëfs van oud-Rome en Griekenland gedreven, maakte den indruk van een schitterende maskerade in antiek costume, maar droeg niet het karakter van een strijdvuldig leger, dat tegen de Kerk onder een eigen vaandel optrekt. — Maar anders werd dit toen het geestelijk kroost van Petrarca (den vader der renaissance) aan het woord kwam, en een keurkorps leverde, dat straks onder den oostelijken scepter van Desiderius Erasmus een nieuw tijdperk zou inwijken. Voor deze mannen toch was de wereld van oud-Griekenland en het Rome der Keizers geen historisch blijspel meer, dat uit zucht naar genot werd opgevoerd, maar een eeuwige realiteit, die ze voor de phantasie van het christendom in de plaats wilden stellen.”

••

Met deze opdringende, paganistische-getinte, culturbeweging kregen de heiden der reformatie te doen.

Niet omdat ze wilden, maar omdat ze moesten. Vooral een gevoelsmensch als Luther mogen wij het niet al te zwaar aanrekenen, dat hij tegen „de filosofie” soms als een razende Roland tekeer ging.

Tech was het niet enkel een kwestie van overschuimend temperament, dat hij van Aristoteles zeide: „Wanneer hij niet werkelijk een mensch geweest was, zou ik hem voor den duivel zelf houden”, en dat hij de rede schold als „die Bestie” (het beest). — want de heele hang en gang van zijn geestelijke actie miste wijsgeerige bejning en systeemvorming. Luther was in menig opzicht argeloos als een kind ten opzichte van de cultuur. Met onschuldigen levenslust genoot hij van Wijn en Trijn, maar hij dacht er niet aan de schitterende bloeisel der algemeene genade, speciaal van de wijsgeerige cultuur, een wettige plaats te geven in zijn wereldbeschouwing, veel minder den stoot te geven tot de eigen christelijke kweeking van deze levensvruchten.

Men kan niet anders zeggen: in zijn levensbe-

Dat er op enkele punten onder zijne geestverwanten nog verschil van gevoelen heerscht, steekt hij dan ook niet onder stoelen of banken.

Zoo h.v. weet ieder, dat de H.H. Prof. Grataema en Jhr Mr De Savornin Lohman liefst elk denkbeeld van een publiekrechtelijk karakter der Kerkgenootschappen op zij zagen gezet (G. Grataema, Verhand tusschen Godsdiens en Recht, Prof. Bijdragen, 1872 en '73; en De Savornin Lohman, Gezag en Vrijheid, p. 235 en volgende) waar aan wij vasthielden. Weet men, omgekeerd, dat enkele juristen onder ons nog altijd meer tot de monarchistische opvatting van Von Stahl overhellen, dan tot onze meer Calvinistische zienwijze. En weet men ook, dat op koloniaal terrein in en buiten de Kamer door enkelen onzer geestverwanten meer conservatieve denkbeelden worden beleden.

Het Program zelf bestaat uit 21 Artikelen, die over de volgende onderwerpen handelen: onze Richting, het Gezag, de Ordinantiën-Gods, de Overheid, geen „État athée”, „Bij de gratie Gods”, de Staatsvorm, de Grondwet, Volksinvloed, Budgetweigering, Decentralisatie, Onze Staten en Raden, Van de Scholen, Justitie, Publieke Eerbaarheid, Hygiène, Financiën, 's Lands Defensie, 's Rijks Bezit over zee, De Sociale Quaestie, Staat en Kerk, Partijbeleid.

De eerste druk bevat echter achter elk hoofdstuk nog tal van Bijlagen, waardoor dit boekdeel tot meer dan 1300 bladzijden is uitgedijd. Menig punt, dat in de Program-artikelen zelden slechts even kon worden aangestipt, vindt men in deze Bijlagen breeder en nauwkeuriger toegelicht.

In de latere uitgaven zijn deze Bijlagen wegge laten, en werd als nieuwe Bijlage opgenomen een overdruk van „Antirevolutionair, óók in uw huisgezin”.

Over den zegelstempel, op den rug van „Ons Program” afgedrukt, voorstellende de Hollandsche maagd met het randschrift: „Onze hulpe is in den Name des Heeren” geeft de Voorrede kort en bondig bescheid.

In De Gids van Januari 1881 leverde Prof. Buys onder den titel „Bedenklijke Leuzen” een belangrijke beschouwing van „Ons Program”. Zie verder ook: Dr H. J. Betz: Hun Program (1882) en Beginselen of Woorden (1884).

Een populaire behandeling van de artikelen van het Program vindt men bij H. De Wilde: De Anti-revolutionaire Partij en haar Program van Beginselen.

KUYPER-BIBLIOGRAFIE.

door

J. C. RULLMANN.

LXX.

61. „Ons Program”, met Bijlagen. Amsterdam, J. H. Kruyt, 1879.

Het Anti-revolutionaire Program werd den 1sten Januari 1878 door het Centraal-Comité, dat van Anti-revolutionaire zijde bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer van raad placht te dienen, in het licht gezonden. Het Comité besloot, voortaan dit program, waaraan in substantie de H.H. Mr B. J. L. Baron de Geer van Jutphaas, Hoogleraar in de Rechten te Utrecht, Mr B. J. Grataema, Hoogleraar in de Rechten te Groningen, en Jonkheer Mr A. F. De Savornin Lohman, Raadsheer te 's Hertogenbosch, hun goedkeuring hechtten, en dat door verscheidene kiesverenigingen werd overgenomen, aan het verkiezingswerk ten grondslag te leggen. Het was namens het Centraal-Comité geteekend door de H.H. Dr A. Kuiper, Voorzitter; J. A. Wormser, Secretaris en E. W. Heyblom, Theaurier.

Een schets, in substantie neerkomende op wat later „Ons Program” bevatte, had Dr Kuiper, vóór hij naar het Binnenhof ging, nog aan Groen van Prinsterer voorgelegd, die de hoofdlijnen er van beaamde.

Ook aan Dr Hoedemaker had Dr Kuiper destijds de schets van „Ons Program” laten zien. Deze nu maakte aanstonds bezwaar tegen de betekenissen, welke hier aan de Revolutie van 1795 werd toegekend (zie: De Gereformeerde Kerk, no. 103).

Tech had Dr Kuiper te dien opzichte reeds in het Heraut-program op 1 Januari 1871 hetzelfde standpunt ingenomen. Immers schreef hij daar:

Of we dan herstelling beoogen van den toestand voor 1795?

Geenszins. Omdat we de hand afweren, die de ons heilige plant wil uitrukken, mag niemand ons verdenken, dat we daarom haar groei en hare ontwikkeling willen tegenstaan. Integendeel. Juist daardoor toonen we, dien groei en die ontwikkeling te wenschen.

Niet dus herstelling van wat onherroepelijk tot het verledene behoort, maar ontwikkeling van de oude plant, die in het verledene wortelt, naar

schouw wi mensch, in jeed hij aan het „dualis nade.

Melancht de theologe bevoelen, m was toch vonk uit c deze „natus de hij, in af wezenlijk e hij een sch manisme saam te zelfstandig geerte geen En Calvi We hobl en de wijs vorme de het proble geerte en In zijn Augustinus godgeleerd denken, o eigen plaat Bij hem luideren b Eenerzije logswode, teorde, wi keur van s die wanen doordringen bijzondere zijn geoper Maar an rede op h In zijn zelfs tot de de rede, v wezens ui verdienen (rales), die het ware r Hij welg deeling va passen op of op het heeft gekr En toch de oplosst georis ver maakte.

Noch he filosofen, i verhouding verzekeren wetenschap Daartoe werking De eeuw vooraftaan wetenschap Wij mog maken, da het kerkeli maar wat trekkers v

Een fan vertelt ons wassenen de Saracer ten staken (jongens e zich opgen stelde enk over te b Maar door deze histe niet moeil

Doch hi Alle voors

5) In de Verarchie et aldus medeg „Omstreek zonder leide te gran naar men hun v „Naar Jenu dreogen gett balmoor, 8 reiken Gen om de zee schepen ven werden door terugkerden woorden zij is het nie

in onschuldig
ra gespannen.

klassieke be-
reid te laten
ise opvoeding.
Nederlandsch
armen tot een

Cypher dezer
it oude claa-
h gloeiend ge-
sme herlesde
t spel, in de
reliquien van
t, maakte den
rade in antiek
akter van een
erk onder een
ders werd dit
ca (den vader
want, en een
den oostelijken
en nieuw tijd-
nen toch was
het Rome der
t, dat uit zucht
n eeuwige reat
et christendom

ch-getinte, ent-
reformatie te

at ze moesten
ther mogen wij
t hij tegen, de
nd tekeer ging
estie van over-
aan Aristoteles
k een mensch
en duivel zelf
old als „die
heele hang en
ste wijsgeerige
was in menig
opzichte van de
genoot hij van
niet aan de
ie genade, spe-
i wettige plaats
g, veel minder
ristelijke kwee-
jn levensbe-

zijne geestver-
heerscht, steek
anken.

Prof. Gratema en
st elk denkbeeld
der Kerkgenoot-
samen, Verband
techt, Prof. Bi-
vornin Lohman,
volgende) waar
omgekeerd, dat
tijd meer tot de
Stahl overhellen,
onswijze. En we-
in en buiten de
verwanten meet
beleden.

Artikelen, die
elen: onze Rich-
ls, de Overheid
ods", de Staats-
udgedweiging,
Raden, Van de
rheid, Hygiène,
lijks Bezit over
in Kerk, Party
chter elk hoofd-
uit dit boekdeel
uitgedij. Menig
zelve slechts
men in deze Bij-
egelicht.

Bijlagen weg-
opgenomen en
nair, 66k is

rug van „Ons
de Hollandsche
hulpe is in den
de kort en bon-
i leverde Prof.
lijke Leuzen
„Ons Program-
iun Program-
orden (1884)
de artikelen van
Vilde: De Anti-
aar Program

schouwing was Luther een dóór en dóór frisch
mensch, maar in zijn wereldbeschouwing
leed hij aan de stage middeleeuwsche ziekte van
het „dualisme", scheiding tusschen natuur en ge-
nade.

Melanchton, Luther's strijdcameraad, heeft aan
de theologen de studie van de filosofie hartig aan-
bevolen, maar de wijsbegeerte, die hij voorstond,
was toch niet veel anders, dan de opgerakeide
vonk uit den Aristoteliaanschen vuurhaard. Aan
deze „natuurlijke" lichtkracht van het verstand ken-
de hij, in afwijking van Luther, een voor de theologie
wezenlijk constructieve betekenis toe, en zelf deed
hij een schitterende poging in dien weg het hu-
manisme met de theologie van het protestantisme
samen te smelten, maar ook hij hem was van een
zelfstandigen opbouw van een christelijke wijsbe-
geerte geen sprake.

En Calvijn?
We hebben, in het artikel over „het calvinisme
en de wijsbegeerte", reeds gezegd, dat deze her-
vormer de eerste geweest is, die in beginsel
het probleem van de verhouding tusschen wijsbe-
geerte en christendom opgelost heeft.

In zijn „Institutie" schiep hij, op voorbeeld van
Augustinus, een methodisch uitgewerkt systeem van
godgeleerd denken, waarin hij aan het leven en
denken, opkomend uit de algemeene genade, een
eigen plaats en eere gaf.

Bij hem niet, als bij Luther, een onbezonnen
baldieren tegen de „ratio" (rede).

Eenerzijds treedt ook Calvijn met heilige oor-
logswoede tegen de door het humanisme geïmpor-
teerde, wijsgeerige ideeen der oudheid op. Met een
keur van schimpwoorden valt hij de filosofen aan,
die wanen met het menschelek verstand te kunnen
doordringen tot de Godsgeheimen, die alleen uit
bijzondere genade aan den dwaalzieken zondaar
zijn geopenbaard.

Maar anderzijds ziet en erkent hij de macht der
rede op haar eigen terrein.

In zijn commentaar op 1 Cor. 1:20 komt hij
zelfs tot de beroemde uitspraak: „Wat is edeler dan
de rede, waardoor de mensch boven alle levende
wezens uithinkt?" En verder: „Hoeveel respect
verdiene de edele wetenschappen (doctrinae libe-
rales), die den mensch zoodanig polijsten, dat zij
het ware menscheleke voortbrengen?"

Hij weigert daarom beslist de Paulinische veroor-
deeling van de „wijsheid dezer wereld" toe te
passen op de natuurlijke kennis van den mensch
of op het levensinzicht, dat hij door onderzoek
heeft gekregen.

En toch vinden we ook bij dezen hervormer niet
de oplossing, die aan het geding tusschen wijs-
geerig verstand en christelijk geloof een einde
maakte.

Noch het galvaniseeren van de doode Grieksche
filosofen, noch een principiële uitspraak over de
verhouding van natuur en genade, kon de kerk
verzekeren in haar strijd tegen de paganistische
wetenschap.

Daartoe was noodig de toepassing en uit-
werking van het gelukkig gegrepen beginsel.
De eeuw der reformatie riep, méér dan één der
vooraangaande eeuwen, om een eigen christelijke
wetenschap.

Wij mogen er den hervormers geen verwijt van
maken, dat zij die niet gaven, — ze hadden in
het kerkelijk arena een ander pleit te beslechten, —
maar wat heeft het nageslacht der groote voor-
trekkers van deze taak terechtgebracht?

B. W.

MUZIKALE KRONIEK.

IV.

La croisade des Enfants te Utrecht.

Een fantastisch verhaal¹⁾ uit de Middeleeuwen
vertelt ons van den Kinderkruistocht. Toen de vol-
wassenen hun pogingen om het Heilige Land aan
de Saracenen te ontworsten en een wijle hadden moe-
ten staken, hebben in 1212 een 30.000 kinderen
(jongens en meisjes) uit Frankrijk en Duitschland
zich opgemaakt om hun taak over te nemen. Genua
stelde enkele schepen tot hun beschikking om hen
over te brengen naar het terrein van den strijd.
Maar door storm en allerlei andere ellende verliep
deze historie op de meest treurige wijze; zooals
niet moeilijk te voorspellen was geweest.

Doch hier komen we juist aan het critieke punt.
Alle voorspellen, alle verstandige redeneering moet

¹⁾ In de „Chroniques d'Albert de Stade, de Jacques de
Veragine et d'Albert des Tois-Fontaines (1212) wordt het
aldus medegedeeld:

„Omstreeks dien tijd ontvluchtten met geestdrift vele kinderen,
zonder leidsman of geleide, onze steden en dorpen, om
te gaan naar het land aan de overzijde der zee. En wanneer
men hun vroeg, waarheen zij gingen, was hun antwoord:
„Naar Jeruzalem, om het Heilige Land te veroveren". Zij
droegen geldtasschen, pelgrimsstaven en een kruis aan het
hulzenoor. Sommigen van hen kwamen uit Keulen. Ze be-
troffen Genua en gingen daar op zeven groote schepen
en slo zee over te steken. En een storm staak op en twee
schepen vergingen; en al de kinderen van deze twee schepen
werden door de zee verzwolgen. En als men degenen, die
blijverden, vroeg naar de reden van hun vertrek, ant-
woordten zij: „Dat weten we niet!"

Is het niet prachtig, dit naïeve verhaal?

hier geheel buiten beschouwing blijven. De nuch-
tere feiten zijn natuurlijk van een aangrijpende tra-
giek en men moet niet te veel denken aan het
erbarmelijk lot dezer lieve kinderen — dan wordt
men te ontroerd. Laat dat echter alles buiten be-
schouwing, en let op de zuiver dichterlijke idee
der Middeleeuwen: het kinderlijk naïeve in zijn
reine kracht tegenover het brute van het gewone
leven; de zich geheel gevende liefde, die geen be-
zwaren telt om het hooger doel, tegenover de
nuchtere verstandsredeneering, die toch eigenlijk
de liefde mist. Het was in zekeren zin dwaasheid
ook voor volwassenen, zooveel energie, menschen-
levens, geld enz. te besteden aan het heroveren
van Palestina, daar de christen toch geen heilige
plaatsen meer kent. Maar er zat een dichterlijk
element in deze pogingen, waarover we gemak-
kelijker de schouders kunnen ophalen dan dat we
de schoonheid ervan in ons leven realiseeren. Er
zijn van die onweegbare en onmeetbare dingen,
die voor de practijk heel weinig waarde schijnen
te hebben, ja met haar eischen spotten, en waarin
toch menigmaal het aroma van het hooger leven
geurt.

Het is geen wonder, dat de idee van den Kinder-
kruistocht een begaafd componist als Gabriël Pierné
heeft aangegrepen en hem tot het schrijven van
een oratorium, of hoe men het noemen wil, heeft
geïnspireerd. Een gedicht van Marcel Schwob be-
wees hem daarbij voortreffelijke diensten. Laat me
den inhoud dezer Legende Musicale in korte trekken
mogen weergeven.

Het eerste deel: Le Départ, speelt op de
markt eener stad in Vlaanderen, des nachts. Een
stem doet zich hooren: „Staat op! Gaat naar Jeru-
zalem, Jezus wacht!" Het sein voor dezen kruis-
tocht blijkt ditmaal de kinderen te gelden. Alain,
blind geboren, die nooit het licht gezien heeft,
een door en door kinderlijke ziel, wier oogen voor
de nuchtere werkelijkheid gesloten zijn, hoort die
roepstem en wil haar opvolgen. „Waar is Jeruzalem?
O mijn God, geleid mij, help mij!" Allys, de kleine,
wil haar helpen en bij de hand derwaarts brengen,
naar het Jeruzalem, dat wit in den nacht daar
ligt uitgestrekt. Als de ridders de wapenen neer-
leggen en de koningen niet meer weten te bevelen,
is de beurt der kinderen en der naïeven gekomen.
In blijden beurtzang idealiseeren Allys, Alain en
de kinderen dezen tocht. Bezwaren zijn er niet. Als
de vaders en de moeders die opperen, hebben zij
op alle bedenkingen een overtuigend antwoord. Jeru-
zalem is zoo ver, aan gene zijde der zee... maar
de zee zal hare wateren vaneen scheiden en zij
zullen gaan door het droge. Hun brood? Jezus
zal ervoor zorgen en ze zullen leven als de vogelen
des hemels en des nachts slapen in den zachten
maneschijn. En als eindelijk de ouders zeggen: „He-
laas, ongelukkigen, ge volgt een blind kind!" is
het echte antwoord: „Het ziet de aarde niet, doch
het ziet Jezus."

Het tweede deel beschrijft La Grand' Route.
Op een warmen lentemorgen gaan de kinderen tus-
schen een uitgestrekte weide vol bloemen en den
zoom van een bosch, naïeve wijsjes zingende. Allys
en Alain genieten met hen. „O, wat is de lente dit
jaar zacht... hier is de Heere... in het suizen
van den wind..." Hier verschijnt Hij in Zijn heil-
igheid en heerlijkheid om alle smarten te genezen.
Weldra zullen wij de zee zien, weldra Jeruzalem.
„Is alles vreugde en vrede onder Jezus' hoede.
Laat ze tot Hem komen, alle kinderkens; laat Hij
de smart van het blind zijn genezen!"

De titel van het derde deel is La Mer. Bij Genua,
Le Récitant vertelt den lot der Middellandsche zee.
Hij vertelt er zelfs te veel goeds van als hij zegt:
„Gij ontvangt den heiligen stroom waarin Johannes
de menschen reinigde", want Johannes doopte in
de Jordaan en deze vloeit uit in de Doode Zee.
Maar het enthousiasme is er, en dan kunnen we
een vergissing wel hebben: „o zee, breng de kin-
deren naar Jezus! naar Jezus!" Hallelujah, Halle-
lujah, al haar blanke golven zingen en ruischen
van vreugde! Noël (Kerstmis, Jezus' geboorte)! Je-
ruzalem is aan de overzijde dier schoone zee, Halle-
lujah! Alain wil haar handen doopen in het water,
dat het Heilige Land bespoelt; de kinderen willen
erin ondergedompeld, erdoor geliefkoosd worden.
Zie, daar komen reeds de schepen, die hen zullen
overbrengen... (Hoor het zingen der zeelieden;
hoor de legende over de ster van den Kerstnacht,
die een dezer mannen vertelt. Ze schiept een spheer
van droefenis, die met deze kinderlijke vreugde
contrastteert; doch dat Jezus gezegd heeft:
„Ik ben de opstanding en het leven", verjaagt
deze donkere gedachten. Zoo gaan ze samen scheep
in den nacht: golven, draagt uw teederen last naar
het heilig Jeruzalem!

Tot dusver was alles licht en vreugd. De enkele
smartaccenten dienden slechts om nog beter de
schoonheid te doen uitkomen van dit kinderlijk
geloof, dat de werkelijkheid negeerde. Het vierde
(laatste) deel sluit nu een anderen toon aan; doch
dat geen nederlaag maar een overwinning bedoeld
is blijkt reeds uit den titel: Le Sauveur dans
la tempête. De storm steekt op, en allen kla-
gen: „De profundis libera nos Domine!" (Bevrijd
ons uit de diepte, o Heere!). Maar in het hoogste
gevaar roept Alain: „Hallelujah, ik zie het licht,

het groote witte licht! Noël, Noël! Ik zie Jezus!"
„Ze hadden oogen en zagen niet" — spreekt le
Récitant — „het kind zonder oogen ziet Jezus in
de donkerheden. Weigetekzalig de blinde, die God
ziet in Zijn heerlijkheid." En terwijl zij onderge-
dompeld worden in de diepe wateren, hooren zij
de stem uit de hoogte, die de kinderen tot Zich
roept en hun de opstanding belooft. Hallelujah,
Opstanding, Opstanding! Het einde van elke heilige
zaak is in vreugde... O eeuwige vreugd! O heilige
vreugd! O vreugd der vreugden! Roemrijk einde aller
moeiten! Hallelujah! vreugd der vreugden!

Ik heb getracht, in korte trekken iets van de
schoonheden van dezen tekst te vertolken en hoop,
dat het mij gelukt is, den lezers, die dit werk
niet kennen, iets ervan te doen gevoelen. In elk
geval zou ik gaarne willen, dat allen de groote lijn
zagen van het kinderlijk geloof, dat, blind voor
de aardse dingen, de hoogere werkelijkheid vindt
en in zijn naïviteit triomfeert. Ik heb boven het
woord „negeeren" gebruikt; maar men zal gevoelen,
dat dit geen gewone negatie is. Het is het negeeren
der vijanden, die de stad omringen, zooals Eliza
dit kon doen, omdat hij den berg vol varige paar-
den en wagenen zag, dien zijn jongen alleen kon
aanschouwen, wanneer de Heere hem de oogen
ervoor opende. Het is geen lichtzinnigheid maar
diepzinnigheid. Het is veel meer helderziendheid
dan blindheid. En deze grondgedachte is prachtig
uitgewerkt en volgehouden. De Kinderkruistocht is
slechts de aanleiding, het fraaie gegeven, om deze
hoogere gedachten te vertolken.

Met veel verwachting ging ik om te hooren, wat
Toonkunst te Utrecht daarvan terecht zou brengen;
in de eerste plaats echter om een indruk te krij-
gen van wat Pierné in zijn muziek zou maken van
deze verheven denkbeelden. Een bekwaam com-
ponist is hij stellig. Maar ik ben toch wel wat
teleurgesteld; in hem, en nog meer in Toonkunst.

In hem, omdat, ondanks het volhouden der groote
gedachten, waarin hij zeker geslaagd is, deze com-
positie lijdt aan een zekere eentonigheid. Er is
niet genoeg verve in. De inlatching van het ster-
verhaal doet als eenigermate overbodig aan; de
tenor heeft daaraan en aan één moment „Voix
d'en haut" zijn heele werk voor dien avond en
kon m.i. veilig gemist worden, al was het zeker
een genoeg, Kloos even te hooren. Het innerlijk
verband is mij althans niet geheel duidelijk ge-
worden; ik gevoel deze passage als aangehecht,
wat vooral in zulk een naïef werk stuit. Wel mooi
vond ik in het eerste deel de contrastwerkingen;
daarin waren zeer gelukkige momenten. Ook het
tweede deel had veel goeds, niet het minst aan
het slot.

Maar wat een spektakel was die storm! Ach, dat
is nu toch zoo hevig onderwetsch en zoo bijzonder
aan den buitenkant! Over het geheel werden we
overstelpd door geluidmassa's van het orkest. Zonder
de partituur kan ik niet beoordeelen of dat ligt
aan de door den componist voorgeschreven bezetting,
of aan inzichten van den dirigent (J. Wagenaar).
Doch hoewel ik ver van het podium zat, was het
lawaai af en toe oorverdoovend. En dit moet toch
niet bij zulk een fragiel werk, dat geheel in myste-
rieuse tinten gehouden moet worden.

Het koor — ik heb het al meer bij mezelf ge-
zegd — lijkt me niet in staat, als geheel genomen,
zulke dingen geestelijk te doorvoelen; en daarom
kan het zulk werk niet goed zingen. Al en toe
gebeurden er ook ongelukken, die men van Toon-
kunst niet zou verwachten; misschien lag dat aan
de hulpstroepen. De kinderen waren bevredigend.
Het zingen op een afstand voldeed niet zeer; de
lokaliteit van Tivoli is daarvoor moeilijk geschikt te
maken. In de pauze — moet nu toch werkelijk
het belang der koffiekamer over zulke hooge dingen
beslissen! —, die storend en overbodig was, hiel-
den de kinderen op de gaanderijen hun kruistochten
van krijgertje spelen. Meer tucht op en om het
podium ware zeer noodig.

Bertha Seroen zong natuurlijk technisch goed;
doch haar stem en talent zijn volstrekt ongeschikt
voor de zielvolle vertolking van zulk een werk.
Wat Mevrouw Seroen ook is in haar vocale kunst
— naïef zeker niet! Mevr. Hillebrand-Oele was
beter, doch bereikte nog niet het ideaal. De
Tenor G. Paulet, uit Parijs, was een uitnemende
Récitant. In het solo-kwartet zat een prachtstem;
ik meen die van Hendr. Roozemeijer uit Amsterdam.

Meermalen heb ik dien avond gedacht aan de
Beethovenhuis-denkbelden van Hutschenrüyter.
Ach, kon koor, orkest, solisten enz. maar onzicht-
baar zijn en de zaal in het halfduister liggen...
wellicht had Pierné dan krachtiger tot me gespro-
ken en ik iets meer gevoeld van dat fijn kinderlijke,
waardoor zulk een werk zich moet kenmerken als
het tot de ziel zal naderen. Practisch zijn zulke
plannen vrijwel onuitvoerbaar, ik weet het. Als men
niet eens die ellendige pauze kan uitroeten, wat
zal er dan van zulk idealisme terecht komen! Maar
wie in de gedachten van Le Croisade des Enfants
doordringt en in die stemming komt, die krijgt
iets over zich van een Hans-guck-in-die-Luft, en
dat moet men dan maar niet kwalijk nemen. In

dat even de werkelijkheid negeeren in zijn gedachten zit immers iets van de Joie des joies, waarmee dit stuk zoo verheven eindigt.

de M.

ZENDING EN EVANGELISATIE.

De Christelijke Nationale Conferentie te Shanghai.

II.

Het zendingsbevel: „Gaaf heen in de geheele wereld, onderwijst alle volken“, geldt ook China. Reeds betrekkelijk spoedig schijnt er het Evangelie gebracht te zijn, al was het ook niet in zijn zuiveren vorm.

De Nestorianen hebben er gearbeid, en krachtig ook; ongeveer 500 jaren heeft het Nestorianisme er zelfs gebloeid n.l. van de 4e eeuw tot 845, toen er een hevige vervolging tegen de christenen uitbrak onder keizer Wu Tung. Er waren toen in China zelfs 3000 Nestoriaansche priesters!

Echter heeft deze vervolging het christendom niet uit kunnen roeien; ten minste, toen de bekende ontdekkingsreiziger Marco Polo het land doortrok van 1271—1292, vond hij allerwegen nog christelijke gemeenten en kerken, met name in de steden. Ook maakt hij melding van den invloed der christenen aan het hof van den keizer.

Behalve de Nestoriaansche dwalingen, vertoonde het christendom evenwel ook nog andere ingrijpende afwijkingen; de priesters deden aan toovery enz. evengoed als de heidenen. En zoo is het niet te verwonderen, dat in de 14e eeuw dit christendom totaal verdwenen was. China bleef in het duister.

Toen de Nestoriaansche periode ten einde liep, kwam de Roomsche kerk haar Evangelie er brengen. De eerste zending was Johannes van Monte-Corvino in 1292. Het liep alles voorspoedig van stapel; na een driejarig verblijf had hij reeds alleen in Peking 6000 Chinezen gedoopt! Toen hij in 1328 stierf waren er in Peking plm. 30.000 christenen. Daarna breidde het werk zich nog meer uit. Maar, om welke reden is niet bekend, er kwam in 1342 een onverwachte omkeering; en in 1400 was er ook van dit christendom geen spoor meer te vinden.

De Roomschen gaven het echter niet op, en zoo begonnen 200 jaren later de Jezuïeten er te arbeiden. Het ging ook nu weer reusachtig goed; in korten tijd stonden er meer dan 100 kerken! Het was evenwel niet toe te schrijven aan zuiver geestelijke motieven, dat de Chinezen het woord der Jezuïeten aannamen; tenminste, de geschiedenis vermeldt, dat zij hun succes vooral te danken hadden aan hun bekwaamheid als wapensmeden, kanonengieters, wiskundigen en sterrekundigen. Men vraagt zich af, wat dit alles met het Evangelie te maken had! Na honderd jaren waren er 300.000 christenen, en zelfs in de „verboden stad“ stond een kerk. Maar toen kwam weer de inzinking; de vervolgingen braken uit, en ten slotte verklaarde keizer Kia King in 1811 kortweg iederen zending vogelvrij! Kort daarna verliet de laatste Jezuïeten-pater het land.

In het midden der vorige eeuw kregen de Roomsche zendingen weer toegang, maar veel resultaat had hun werken niet; zij werden aangemerkt als politieke agenten, en ook misbruikten zij menigmaal hun bevoorrechte positie, die hun regeerin-

gen (de Engelsche en Fransche) hadden weten af te dwingen. De Bokser-opstand in 1900 woedde ook onder de Roomsche christenen bijzonder sterk. Na dien groeit het werk weer, zoodat het getal der christenen nu op meer dan anderhalf miljoen kan worden geschat.

Tegelijk met de Roomschen kwamen ook de Protestanten. De eerste zending was de bekende Engelsman Morrison, die in 1807 naar China ging. Zijn arbeid, evenals die van Gutzlaff in 1831, bleef echter zonder noemenswaardige vrucht.

Het verdrag van Tientsin 1859 opende verscheidene havens voor de Europeanen, en gaf hun tevens toegang in het binnenland, waarvan de zendingen natuurlijk dadelijk gebruik maakten. De arbeid bleef moeilijk, maar niet zonder vrucht. In 1898 waren er reeds 100.000 heijdende leden der kerk, terwijl het getal gedoopten ver de 200.000 overtrof.

Het „bloedjaar“ 1900 (de vreeselijke bokser-opstand), kostte aan duizenden christenen het leven. Maar daarmee ging de kerk niet onder; zij waakte integendeel tot nieuw leven op. De regering werkte wel niet mee, want nog in 1900 werden de zendingsscholen uitdrukkelijk uitgesloten van officiële erkenning. De Revolutie bracht evenwel een gunstige verandering teweeg; immers, de godsdienstvrijheid werd afgekondigd en vele christenen kregen belangrijke staatsbetrekkingen.

De oorlog heeft veel schade aan den arbeid gedaan; de laatste officiële cijfers zijn van 1915; toen waren er in China 5338 buitenlandsche zendingarbeiders en meer dan 20.000 Chineesche helpers, mannelijke en vrouwelijke; 5712 scholen met 169.797 leerlingen; 330 ziekenhuizen en 223 poliklinieken; ten Avondmaal gerechtigd waren er 268.652, en het volledige getal der christenen bedroeg 526.108. Als nu 1 getal inwoners meer dan 400 miljoen is, dan vraagt men onwillekeurig: wat zijn deze duizenden onder zoovele miljoenen? Maar wie zal dezen dag der kleine dingen verachten?

De oorlog moge in menig opzicht schadelijk hebben gewerkt, toch heeft hij ook een zeer gunstigen invloed uitgeoefend, en wel op het zelfstandig besef der Chinezen; zij zijn zichzelf bewust geworden, en ook in het kerkelijk leven is de behoefte, en de wil, naar onafhankelijkheid ontwaakt. Doch voordat wij dit punt onder de oogen zien, hebben wij nog te wijzen op de verschillende vereenigingen, die in China arbeiden, en de verschillende methoden.

Er zijn niet minder dan 144 zendingscorporaties, alleen van Protestantsche zijde. De eenheid tusschen deze alle is ver te zoeken; want de bisschoppelijke kerk van Engeland werkt er naast het Heilsleger, en de streng confessioneele Lutherschen naast de modernen. Ook hier, gelijk trouwens overal in de zending, gaat het om twee methoden: de verbreiding van de kennis van het christendom met het doel zooveel mogelijk menschen te bereiken, en de christelijke gedachten allerwegen te doen kennen; of het gewinnen van de enkelen voor Christus, om deze straks in kerken te vereenigen.

Voor de eerste methode hebben o.a. gekozen het Heilsleger en de beroemde China Inland Mission. Onder hen leeft het bekende motto: the evangelisation of the world in this generation (het brengen van het Evangelie aan de wereld gedurende het nu levend menschengeslacht). Dat de chris-

telijke gedachte bij deze „bekeerden“ diep zit is niet aan te nemen; eerder valt te vreezen, dat zij zich voor het christendom laten winnen met bijbedoelingen b.v. goed en goedkoop onderwijs op de zendingsscholen. In hun leven gedragen velen van hen zich zeer berispelijk, en zijn daardoor, omdat zij gedoopt zijn, een schandvlek voor het christendom. Men verdedigt deze averechtsche methode met de redeneering, dat men zoo een zeer groot getal menschen onder de beademing van het Evangelie krijgt, die, daar zij bij de christelijke kerk zijn ingelijfd, natuurlijk gemakkelijker te bewerken zijn dan de heidensche Chinezen; het lijkt dus veel op de idee van de volkskerk in ons land; maar Schriftuurlijk is toch anders.

Het eenige, wat er met grond voor te zeggen valt is, dat met name onder de hogere kringen de zending zich alzoo doet kennen als een religieuze macht; nog maar al te velen voelen zich tot het christendom aangetrokken als een cultuurmacht; en aan zulke gewonnen christenen heeft de zending niet veel; wanneer nu de zending werkt volgens deze „verspreidingsmethode“, is de kans groot, dat de Chinezen de religieuze kracht van het christendom zien, meer dan de cultuur-grootheden, en dus in het christendom gaan zoeken wat het waarlijk geven wil en alleen geven kan.

Zeer wordt allerwegen geijverd voor een goede christelijke literatuur; behalve de Bijbel en tractaatgenootschappen, zijn er ook vereenigingen tot verspreiding van allerlei soort boeken, en tijdschriften. De zending heeft in China zelfs 23 drukkerijen in eigen beheer. Behalve de vele verschillende scholen, en de vereenigingen van jonge mannen, is ook de sociale arbeid een uitnemend middel om het christendom groot aanzien te verschaffen. Er wordt gestreefd naar verheffing der vrouw, waarvoor cursussen zijn ingericht ter opleiding van vroedvrouwen enz. De medische dienst der zending bloeit ook; er zijn nu 600 Europeesche en Chineesche doktoren; maar wat betekent zulk een klein getal op meer dan 400 miljoen menschen!

In zijn boek „Aus dem Missionsleben draussen für die Arbeit daheim“, waaraan wij onze gegevens ontleenden, merkt dr. J. Witte op, dat het opvallen moet, dat het getal der Roomsche christenen zooveel hooger is dan dat der Protestanten. Hier voor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen: de Roomschen hebben er sinds vele eeuwen gearbeid; ook trekt het houte van den Roomschen eeredienst de Chinezen aan; maar vooral de gebruikte middelen der Roomschen veroorzaken den voorsprong, als: helpen bij processen enz.; bekend is ook, dat de Roomschen spoedig tevreden zijn; wat wij waarachtige bekeering noemen, wordt door hen niet geëischt.

Uit den arbeid van deze 144 zendingscorporaties zijn onderscheidene kerken geboren, van elkander verschillend in leer en heijdenis, eeredienst en geloofsleven, maar toch saam verbonden door den éénen band van 't christendom. Ook is het te begrijpen, dat men in het heidenland er behoefte aan heeft met elkander in nauwer contact te komen. Zelfs werd het streven gezien om tot samen-smelting te geraken. Dit laatste pogen heeft fiasco geleden, maar het eerste streven is met aanvankelijke gunstigen uitslag bekroond. Daarvan legt de (tweede) christelijke nationale conferentie, ten vorigen jare te Shanghai gehouden, getuigenis af. J. D. W.

POPULAIR WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN.

Misdadigheid en toerekenbaarheid.

IV.

Na onze algemeene beschouwingen over dit onderwerp in de vorige artikelen, waarin is uiteengezet, welke denkbeelden er zooal geopperd zijn ter verklaring van de misdadigheid en welke gedachten zijn gehuldigd over het al of niet toerekenbaar achten van den misdadiger in het algemeen, wil ik thans enkele gevallen bespreken, om duidelijk te maken wanneer een misdadiger ontoerekenbaar geacht moet worden.

In de opdracht, die de rechter aan den psychiater geeft, staat de vraag, of de beklagde ten tijde van het gepleegde feit lijdende was aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van zijn verstandelijke vermogens, waardoor het hem ten laste gelegde hem niet zou kunnen worden toegerekend.

De psychiater moet dus uitmaken, of de dader op het oogenblik van het misdrijf abnormaal was, in een toestand van krankzinnigheid verkeerde, of in een staat van verregaande zwakzinnigheid, zoodat hij dus niet wist wat hij deed.

Om tot een oordeel over deze vraag te komen, doet de psychiater onderzoek naar het geheele leven van den beklagde, vooral naar den tijd, die aan het misdrijf is voorafgegaan. Wanneer dit onderzoek uitwijst, dat de beklagde reeds vóór het gepleegde misdrijf teekenen van krankzinnigheid vertoonde en dat de daad is gepleegd onder invloed van zijn abnormale gedachten, of dat er zich in aansluiting aan het misdrijf een ziekelijke geestesstoornis ontwikkelt, dan, maar ook dan alleen mag de psychiater zoo iemand ontoerekenbaar verklaren. De misdaad zelf, of het plegen van een misdaad, mag niet alleen als motief voor een zoo-

danige ziekelijke stoornis gelden; hoogstens kan de wijze, waarop een delict wordt begaan, de teekenen dragen van een gestoorden geestestoestand.

Wanneer het nu gebeurt, dat terstond na het plegen van een misdaad een toestand van duidelijke krankzinnigheid optreedt, dan kan soms de misdaad als eerste symptoom (verschijnsel) van deze krankzinnigheid voor den dag komen.

Het komt echter betrekkelijk zelden voor, dat een misdaad begaan wordt door een krankzinnige; daar deze patiënten door de goede zorgen van de maatschappij, zoodra ze eenigszins gevaarlijk zijn voor hun omgeving, in verschillende inrichtingen worden opgenomen, en daar onder nauwkeurige bewaking verpleegd worden. En in die gevallen, waarin zich terstond in aansluiting aan een vergrijp een toestand van ernstige krankzinnigheid ontwikkelt, komen de patiënten ook meestal in een inrichting voor geesteszieken terecht, in plaats van in het huis van bewaring gevangen gezet te worden.

Er blijven dus nagenoeg alleen die gevallen ter beoordeling over, waarbij iemand, die lijdende is aan een geestelijke stoornis, welke niet voldoende door de omgeving van den lijder is herkend, een misdaad begaan heeft.

In de eerste plaats kan zich het geval voordoen, dat iemand handelt in een zoogenaamden droomtoestand. Speciaal bij lijders aan vallende ziekte kunnen deze droomtoestanden voorkomen, waarbij plotseling het bewustzijn niet verloren raakt, maar veranderd wordt; in zoo'n periode van een zoogenaamden veranderden bewustzijns-toestand kunnen deze lijders allerlei dingen doen en zelfs reizen ondernemen, terwijl op een gegeven oogenblik hun bewustzijn weer normaal wordt; het merkwaardige is dan, dat ze zich niets herinneren, van wat ze gedaan hebben of wat er met hen gebeurd is in den toestand van veranderd bewustzijn.

Ik heb iemand onderzocht, die was aangehouden, omdat hij een brood uit een bakkerskar had gestolen.

Bij het politie-onderzoek bleek, dat hij nog geld bij zich had, terwijl hij verder een ietwat vreemden indruk maakte; hij toonde zich onverschillig, trok zich van de zaak niets aan, en maakte er zich eerder vroolijk over.

Bij ons onderzoek, waarbij steeds nauwkeurig de geheele levensloop van den beklagde wordt nagegaan, bleek nu, dat deze man, die een welgesteld zakenman was, vroeger meermalen toevallen had gehad, en de laatste jaren telkens periodes had, waarin hij plotseling uit zijn werk wegliep, ging zwerven, allerlei ongewonen arbeid ging verrichten, zich verhuurde als knecht of bediende, of soms ook aan den drank raakte; na eenigen tijd kwam hij dan thuis en ging weer gewoon door met zijn eigen zaken.

Het feit, waarvoor hij was gearresteerd, had hij nu ook gepleegd juist in zoo'n periode van veranderd bewustzijn, terwijl hij sinds eenige weken weer aan het zwerven was; het feit zelf: het wegnemen van een brood door iemand, die nog geld op zak had, wees ook reeds op zichzelf op een abnormaaliteit.

Tijdens het onderzoek en de observatie van dezen man, waar een paar weken mee gemoeid waren, kwam het normale bewustzijn weer terug. Daar het gepleegde feit hem niet als misdaad kon worden toegerekend, en hij verder in zijn gewonen toestand geen gevaar voor de maatschappij of voor zichzelf opleverde, kon hij geheel vrijgelaten worden.

Het kan ook wel eens voorkomen, dat iemand een poging doet, zijn huisgenooten te vermoorden, zonder dat er eenige uitwendige aanleiding toe is. Een dergelijk persoon kan overigens in zijn gedragingen nog weinig abnormaals vertoonen, maar bij

De de S...
ompronke
konen om
satie in F
der „Unie
ons midden
voor de ev
geschiedte
aan te klo
der sympat
eens niet
collocie-
hoezeer

Dit uitsl
gewenscht!
op de hoog
de gereform
ongelukkige
van, dat he
het rijk beg
steld. Hoe
meerde (Ker
gesteld is: i
kerk, en w
joven der t
dienen eers
kunnen wo
recht kan
sympathie
Het jaar v
collocie-reis

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland

De las e
geschieden
eerste vijf
nij in de k
van de ges
kerken, hoe
lijden heb
lastische p
kerken is d
gehoel ten
ons eigen v
ook te wor
nog werken
schijnt, het
ons niet d
Fransche k
in Hongarij
de Reform
formeerd
is geworden
glinis. In
Frankrijk n
bond van v
londe gebo
dan één v
rkende, ver
door zijn z
voor de pro
stroomingen
tot reforma
gemeenlijk
laart zich
hoorde ik
voorganger
Duitsland